
MAGÍ SUNYER

DOS HESÍODES PER A UNA TEOGONIA: MITOLOGIA NACIONAL CATALANA

Cada mitologia ha conegut un procés de definició diferent.* De les més antigues i les que més predicament han aconseguit durant els segles a través de la transmissió que han proporcionat l'art i les religions, sovint en coneixem la concreció en un o uns quants textos de prestigi sagrat o literari, com la *Teogonia*, la *Illiada*, l'*Odissea*, la *Biblia*, l'*Alcorà* o el *Ramaiana*, síntesis o recreacions literàries de tradicions anteriors. A la mitologia catalanista definida durant el segle XIX hi van contribuir una gran quantitat d'agents amb dedicacions diverses; entre ells, de manera destacada, molts escriptors, la majoria sepultats pel pas del temps i el pes de la Història. Si la denominació «Homer català», per al poeta que amb la qualitat dels seus versos va consagrar els referents mítics, correspondria a Jacint Verdaguer, la tasca menys brillant però molt més didàctica i imprescindible de definidors i propagandistes ens permet comparar amb Hesíodes aquests personatges d'extraordinària activitat que van ser Antoni de Bofarull i Víctor Balaguer. La teogonia nacional catalana és, principalment, obra seva.

La construcció del sistema míticosimbòlic que el catalanisme va adoptar i publicitar amb els instruments que proporciona la política es va desenvolupar durant

* Aquest article forma part de la investigació del grup de recerca Identitat Nacional i de Gènere a la Literatura Catalana, de la Universitat Rovira i Virgili, i del projecte HUM 2006-13121/FILO del Ministeri d'Educació i Ciència. He actualitzat sistemàticament l'ortografia dels textos vuitcentistes reproduïts. Agraïxo a Montserrat Comas, directora de la Biblioteca-Museu Víctor Balaguer, que m'hagi facilitat la consulta de materials de la institució, i a Pere Anguera la lectura crítica de l'original.

el segle XIX i la literatura hi va jugar un paper si no exclusiu, determinant (Sunyer 2006), en relació molt directa amb el procés que acostumem a anomenar Renaixença, que Jordi Rubió i Balaguer (1986: 288-297) considera que arrenca de finals del segle XVIII, malgrat que no es pugui parlar d'inici seriós d'una normalització de l'escriptura literària en llengua catalana abans de 1859. Sense entrar ara en el debat sobre els orígens de la Renaixença, la qual «té per justificació i objectiu últims, inconscients o tot just intuïts al principi, la necessitat de seleccionar i recuperar els signes considerats caracteritzadors d'una identitat nacional catalana diferenciada i de definir-la» (Jorba 1986: 10), resulta evident que la selecció i la definició d'un corpus mitològic comencen força abans d'aquest 1859 en què la literatura en català pren una embranzida que es fa notar.

El record de les antigues gestes i dels herois del passat no s'havia arribat a perdre, i ja abans del període romàntic aflorava en textos de mena molt diversa, des d'apologies de la llengua fins a poesies de tanta rellevància com la coneguda –mal anomenada així, segons Max Cahner (2004: 453-525)– com *Les comunitats de Castella*, d'Antoni Puigblanc, i en les primeres mostres romàntiques, com la celeberrima *La Pàtria*, d'Aribau. L'ombra de la derrota de 1714 pervivia en els catalans d'inici del segle XIX (Anguera 2000: 68) i, en parlar de la Renaixença, Jordi Rubió afirma que «el moviment vivia latent en l'ànima col·lectiva» perquè «un sentit de frustració històrica li donava alè» (Rubió i Balaguer 1986: 291). Persistia la idea d'un passat medieval gloriós –la mitificació de l'expansió per la Mediterrània n'era l'exponent més constant (Sunyer 2003: 1095-1096)– i la consciència de pèrdua de la independència en la Guerra de Successió. A partir dels anys trenta, la branca historicista del Romanticisme hi va

aportar, hi havia d'aportar inevitablement, la recreació d'episodis i personatges medievals, des de les novel·les de Ramon López Soler i Joan Cortada i els drames de Jaume Tió i Noè en castellà i les poesies de Lo Gaiter del Llobregat en català, sense oblidar l'obra dels novel·listes, dramaturgs i poetes espanyols que també s'ocupaven d'assumpes catalans com a espanyols que els consideraven. La campanya que entre 1839 i 1841 va desplegar Joaquim Rubió i Ors és, sense cap mena de dubte, la primera fita destacada en el procés de consolidació d'una mitologia pròpia. En aquesta remesa de *Lo Gaiter del Llobregat*, dedica poesies a Guifré el Pelós, Borrell II i Joan I, inclou nombroses referències a altres herois medievals i glorifica, específicament i global, el món trobadoresc. En el pròleg, a més de l'explicitació programàtica –«Ha pres a son càrrec lo recordar a sos compatricis llur passada grandesa, i desterrar la vergonyosa i criminal indiferència amb què alguns miren lo que pertany a sa pàtria» (Rubió i Ors 2006: 26)–, concreta la necessitat de recobrar els mites propis en comptes dels espanyols (2006: 26-28). Ell mateix, amb *Roudor de Llobregat*, va guanyar el concurs de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de l'any següent en què l'assumpte obligat era el tòpic almogàver. Tanmateix, Rubió, en el pròleg citat, amb excés d'impaciència i

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

poca perspectiva, lamentava que la seva iniciativa hagués tingut poc èxit. Poc temps després es va traslladar a Valladolid a ocupar una càtedra universitària, i va tornar a Barcelona a les envistes de la restauració dels Jocs Florals. L'impuls cap a l'afermament d'un imaginari mític nacional va quedar en altres mans.

A Barcelona, sobretot, en les del sector de la «renaixença romàntica», en terminologia d'Edgar Allison Peers (1973), liderat per Manuel Milà i Fontanals, que consolidava un prestigi universitari creixent; a Mallorca, en les del grup de la revista *La Palma*, amb Tomàs Aguiló i Josep Maria Quadrado al capdavant, i de seguida en les del jove Marian Aguiló, que no va tardar gaire a traslladar-se a la península; a València, en les de poetes com Joan Arolas i, sobretot, en les de Vicent Boix, que entre 1845 i 1847 va publicar la *Historia de la ciudad y reino de Valencia* i posteriorment poemes i novel·les que fabulaven sobre el rei Jaume I, els agermanats i els moriscos, i «milacres» que configuraven una imatge de Vicent Ferrer com a personatge alhora prodigiós i ponderat. Amb el concurs d'aquests i altres escriptors, l'estructuració d'una mitologia nacional començava a apuntar, però l'empenta definitiva en la constitució d'un imaginari col·lectiu dels Països Catalans es va produir per efecte de l'acció de dos escriptors clau per entendre la literatura catalana vuitcentista: Antoni de Bofarull i Víctor Balaguer. Sense ells, dos intel·lectuals de caràcter i qualitats molt diferents, que van coincidir i divergir en molts aspectes, és impossible d'entendre aquest procés de construcció d'un imaginari en el període anterior a 1859. Coincidents i complementaris en molts aspectes, la seva enterració durant els anys quaranta i cinquanta fou molt superior a la dels contemporanis, i van ser els únics que van presentar propostes ambicioses i de llarg abast. Van ser ells dos també els que van desenvolupar aquestes propostes en dues extenses síntesis d'història de Catalunya enfrontades en el concepte però amb una àmplia influència sobre els escriptors del seu temps i els immediatament posteriors. Més àgil i fantasiosa la de Balaguer, «serví per a inspirar la corrua de poetes que aspiraven a l'englantina d'or» (Vicens Vives 1980: 203); més erudita i estilísticament feixuga la de Bofarull, «fou apassionadament llegida i analitzada per juristes i polítics de les noves promocions catalanes» (Vicens Vives 1980: 203).

A partir dels anys seixanta, en molta part com a conseqüència de la seva acció, les circumstàncies van canviar, es va produir una acceleració molt notable en la literatura culta escrita en català i un augment exponencial d'escriptors que desenvolupaven episodis de la història pròpia. La convocatòria anual dels Jocs Florals de Barcelona, amb un important èxit de participació, va prestigiar la poesia en català, que de seguida va experimentar un creixement que permet considerar aquest període com d'una primera normalitat. A partir de 1864, sobretot, el teatre català va aconseguir un lloc en l'escena barcelonina i, aviat, en la de les altres poblacions, gràcies a l'activitat de Frederic Soler i el seu grup. Un i altre fenomen van significar l'obertura de la fase

definitiva en aquesta definició i propagació de la mitologia pròpia. Bofarull, sobretot, i Balaguer, van continuar figurant en primer rengle com a mínim fins a la Revolució de Setembre, en el moment del seu màxim prestigi, resultat d'una intervenció anterior reconeguda i de l'obra de maduresa que publicaven en aquests anys, que continuava fent aportacions vertebrals en a un context cada vegada més poblat d'escriptors que incidien sobre llocs comuns de la història catalana, que glorificaven la llengua i que fixaven una imatge idíl·lica de la catalanitat associada a la ruralia o a elements del passat. Examinem ara les aportacions de Bofarull i Balaguer a l'imaginari mític català quan la seva acció va resultar més determinant, abans de la Revolució de Setembre de 1868.

ANTONI DE BOFARULL: LA CATALUNYA DEMOCRÀTICA

Bofarull és el personatge imprescindible en el procés de reconeixement de la llengua i la literatura cultes en català durant els anys quaranta, cinquanta i bona part dels seixanta. Jordi Rubió i Balaguer va escriure, crec que amb tota la raó, que «La Renaixença no es va desenvolupar segons un programa prèviament elaborat» (1986: 278); tanmateix, si en algun dels seus promotors es pot endevinar una planificació conscient és en Antoni de Bofarull. Després de 1841, amb Rubió i Ors absent, durant vint-i-cinc anys –i més enllà, però de manera central en aquest període–, ell va exercir les funcions bàsiques perquè la literatura culta en català arribés a adquirir una primera carta de naturalització i esdevingués part visible del panorama editorial català. Antoni Rubió i Lluch ho certificava amb l'afirmació que, quan Rubió i Ors va marxar a Valladolid, Bofarull «restà casi sol a Barcelona, al front de la creuada restauradora» (Rubió i Lluch 1902: LVIII). Santasusagna afirma al respecte que Rubió «no demostrà una actuació amb tant d'esmerç d'activitat i intenció com Antoni de Bofarull» (1982: 96). Ell va ser, en conseqüència, el promotor més constant del gran punt de referència entre els mites patriòtics del XIX, la llengua. Des de 1841, convertit en un dels primers seguidors de la crida de Rubió i Ors, al·ludit per ell en el pròleg de *Lo Gaiter del Llobregat*, escrivia poesies en català –i en castellà–, activitat poc valorada pels seus contemporanis. Avui, que tenim reunits i ben publicats aquests poemes (Bofarull 1996), podem calibrar-ne el valor literari, sempre en el context de l'època, però, sobretot, ens podem adonar que Bofarull va emprendre un projecte de poesia en català a partir de l'any 1841 que no va interrompre fins a 1875. Fou Bofarull també, tal com és sobradament conegut, qui es va ocupar de reunir la primera antologia de poesia catalana contemporània, *Los trovadors nous* (1858), amb el propòsit de demostrar la viabilitat de la llengua catalana per a la poesia. Encara més del coneixement comú és que se li deu la publicació de la primera novel·la en català des de l'Edat Mitjana, *L'orfeneta de Menargues o Catalunya agonitzant* (1862), i no s'hauria de perdre de vista

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

que també va inaugurar el gènere memorialístic amb *Costums que es perden i records que fugen* (1880). Afegim-hi que va participar activament en els intents de codificar la llengua sorgits dels consistoris del Jocs Florals de 1861 i 1862 (Ginebra 1988: 68-76), que va escriure nombrosos i combatius articles sobre la llengua i dues gramàtiques, *Estudios, sistema gramatical y crestomatía de la lengua catalana* (1864) i *Gramática de la lengua catalana* (1867), aquesta darrera en col·laboració amb Adolf Blanch (Ginebra 1988: 76-77). No és objectiu meu entrar en detalls sobre el Bofarull gramàtic i lluitador per la llengua –resultaria reiteratiu, després dels estudis de Jordi Ginebra (1987, 1988 i 1996)–, sinó subratllar-ne el protagonisme, també en aquest aspecte, durant una trentena d'anys.

Un referent vertebral, el de la llengua. Bofarull també va resultar determinant per a la construcció de la mitologia històrica. Jordi Rubió ha subratllat a propòsit de Pau Piferrer que «la típica accentuació dels episodis més característics de la que ha estat anomenada història romàntica de Catalunya no arrenca tan sols d'Antoni de Bofarull i de Víctor Balaguer, sinó que ja apareix a les pàgines dels *Recuerdos*» (Rubió i Balaguer 1986: 421). L'afirmació, ni que sembli que llevi protagonisme a Bofarull i Balaguer en un aspecte tan important, en realitat assenyalava l'origen en Piferrer però no desmenteix, sinó que reforça, la funció determinant de Bofarull –i de Balaguer– en el progrés dels estudis i de la divulgació d'història de Catalunya i de la construcció mítica que se'n va derivar. Sobretot des de 1846, quan a l'empara de son oncle Pròsper de Bofarull va començar a treballar a l'Arxiu de la Corona a l'Aragó, on desenvolupà una intensa activitat com a historiador, que es va desplegar en direccions diverses coherentment relacionades. Es va convertir en l'impulsor més important de la historiografia catalana després de la mort de Pau Piferrer, en un actiu seguidor del crit llançat cinquanta anys abans per Antoni de Capmany pel desempolsament dels arxius, o sigui, per l'elaboració d'una història de Catalunya amb bases científiques, crítica, com ell mateix va fer estampar en el subtítol de la seva gran síntesi historiogràfica.

Jordi Ginebra afirma que en els anys trenta i quaranta «el descobriment de la pròpia història va constituir un dels factors que possibilitaren la presa de consciència d'una personalitat col·lectiva diferencial» (Ginebra 1988: 50). Bofarull és la peça clau en aquesta presa de consciència. El seu oncle Pròsper va establir una genealogia dels sobirans catalans medievals, *Los condes de Barcelona vindicados*; Pau Piferrer va desvetllar l'interès sobre el llegat historicomonumental en els volums sobre Catalunya i Mallorca de la magna sèrie anomenada *Recuerdos y bellezas de España*. Aquests llibres –potser fins i tot els episodis catalans de la *Historia de España*, de Joan Cortada– van poder representar el descobriment del passat nacional, ni que tant Piferrer com Cortada les escriguessin, tal com especificaven els títols, com una obra d'història espanyola. Antoni de Bofarull –un exemple de «doble nacionalitat», com els altres

renaixencencistes (Anguera 1996)– fou el primer que va emprendre una acció sistemàtica d'estudi, divulgació i popularització de la història catalana, el primer historiador «jove» l'objectiu específic del qual fou el passat català i que va utilitzar tots els instruments de què disposava per posar-lo a l'abast dels seus coetanis. I així es va començar a construir el sistema mític català.

En una derivació de la seva activitat erudita, va assolir una gran transcendència, de cara a l'expansió d'uns mites catalans, l'edició de textos medievals, més admirats que coneguts aleshores –fora d'un reduïdíssim cercle d'especialistes. Bofarull es va encarregar de l'edició de tres de les grans cròniques medievals, aquestes grans pedreres abastidores de material mitificable, des de la versió castellana de la de Jaume I (1848) fins a les edicions bilingües de les de Pere III (1850) i Ramon Muntaner (1860).

Durant els anys quaranta, però, Bofarull no es va limitar a fornir bases per al sistema mític, sinó que la seva activitat com a poeta i com a dramaturg també va anar encaminada a desenvolupar-lo. Ja s'ha comentat que, des de 1841, fou un dels primers a escriure poesia en català, a partir de la crida de Rubió i Ors –va utilitzar el pseudònim «fluvial» Lo Coblador de Montcada, Xavier Vall (1996: 17-19) especula sobre uns poemes en castellà inacabats i no datats que semblen anteriors a 1841 i que formarien part d'un projecte d'una sèrie de poesies sobre els comtes de Barcelona, seguint el llibre de Pròsper de Bofarull. Els títols s'orienten en aquesta direcció: «Romances de los Condes de Barcelona. Romance 1º. Vifredo I el Velloso (año 874)» i «Vifredo Segundo. Romance de los Condes de Barcelona. Año 992». Bofarull desguà voler continuar la sèrie en català, tal com indica Vall (1996: 19 i 27), amb «Borrell II. Romanç IV dels Comtes de Barcelona», publicat entre 1843 i 1844, i potser amb «A la reina Da. Maria Cristina de Borbón. Berenguer III i l'Emperatriu d'Alemanya», de 1844, tot i que aquest darrer no duu la indicació del número de sèrie del comte i, a més, fa la funció d'al·legoria política d'actualitat. S'hi pugui incloure o no aquesta darrera poesia –i més dubtosament «Los almogàvers», de l'any 1842–, val la pena de remarcar que el projecte, tot just apuntat i abandonat prematurament –segons Vall (1996: 19) hauria derivat cap a les narracions en prosa poètica d'*Hazañas y recuerdos de los catalanes*–, constitueix el primer intent d'una història de Catalunya escrita en vers, amb la llibertat pròpia de la literatura, i, en conseqüència, la primera ocasió en què s'observa la voluntat de sistematització d'una galeria de personatges mítics.

Després d'aquesta primera embranzida, segons la informació de què fins ara disposem, Bofarull va passar deu anys sense escriure poesia en català, i els poemes en castellà que va publicar eren de circumstàncies, sense gaire relació amb l'assumpte que ens ocupa. En canvi, sí que ens interessa el teatre en castellà d'aquesta època: *Pedro el Católico, rey de Aragón* (1842) –escrit tres anys abans, als divuit (Santassusagna 1982: 97)–, *Roger de Flor o el manto del templario* (1844), *Urg el almogávar o el noble y el villano*

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

(1844) i *El Consejo de Ciento* (1846). Segueix l'exemple de Jaume Tió i Noè, amic i mestre seu a qui va dedicar dues poesies necrològiques (Bofarull 1996: 150-152), el qual, com és sabut, va ser qui primer va catalanitzar la temàtica històrica del teatre escrit en castellà. Les matèries triades per Bofarull són ben indicatives: l'engendrament del rei En Jaume, l'expansió per la Mediterrània i el constitucionalisme català medieval.

La culminació d'aquest primer esforç de construcció d'una imatge mítica de la història catalana es produeix en un llibret que ja ofería una proposta concreta i completa per al període medieval. El mateix 1846 de l'ingrés a l'Arxiu, Bofarull donava a conèixer *Hazañas y recuerdos de los catalanes*, que es presentava com una poetització d'episodis històrics i llegendaris a imitació de les balades alemanyes, amb una llicència important per a la fantasia i, en conseqüència, en un estil que podia resultar atractiu per als lectors no directament interessats en les publicacions erudites. Es tracta, doncs, d'una peça literària que s'hauria pogut escriure en vers, com hi estaven els models, i que es va redactar en prosa amb «el deseo de poder dar más libre campo al pensamiento» (Bofarull 1846: VIII), però amb una certa recança que li féu utilitzar un recurs mixt: «procurando, sin embargo, que la prosa sea poética, y adoptando para ello, con el objeto de suplir la armonía indicada, el medio de presentar todos los diálogos escritos en verso blanco o libre pero continua, es decir: unidos los versos a manera de prosa» (Bofarull 1846: VIII). Una peça literària però estructurada com una història de Catalunya ordenada cronològicament des d'Otger Cataló i els Barons de la Fama fins a Ferran III. La intenció divulgativa és clara: la catalanització també. És remarcable que Bofarull expressi la intenció frustrada d'escriure el llibre en català: «En un principio tuve la esperanza y hasta pensé escribir en mi idioma natal, en lemosín o catalán, pues estoy seguro que no me faltarían voces dulces y ásperas para imitar á mis inspiradores, pero razones que lloro me hicieron detener la pluma» (Bofarull 1846: VI). Josep Maria Fradera valora que «el llibre significa una novetat i un pas endavant en molts conceptes que Bofarull sembla haver fet per ell mateix» (1992: 84) i afirma que «la possibilitat de recrear literàriament la història pàtria quedà oberta i consagrada amb la publicació del llibre» (1992: 84-85).

A partir d'aquest moment, ocupat, entre altres coses, per la feina a l'Arxiu i per activitats erudites com les edicions esmentades de cròniques, la publicació de documents de l'Arxiu, per les col·laboracions a la premsa –singularment les dels anys 1854 i 1855 al *Diario de Barcelona*–, on va publicar des de llegendes de Poblet fins a articles sobre història medieval catalana, institucions, catalanisme, llengua catalana i propostes de restauració dels Jocs Florals de Barcelona, la dedicació més estrictament literària de Bofarull sembla que minvi fins a les envistes de la restauració dels Jocs. Fou llavors, a la seva antologia *Los trovadores nous* (1858), o una mica abans, quan va donar a conèixer una sèrie de poesies que reïncidien sobre personatges medievals –Aurembaix d'Urgell

i Jaume I, Pere II, Guillem de Montcada, Joan I—, algun de modern —Capmany—, institucions com el sacramental i el sometent i, novetat destacada, ni que s’hagi d’endevinar a través d’allusions, tanmateix inequívokes, un personatge de l’Edat Moderna que indica un canvi de registre, Rafael Casanova.

Després dels Jocs, la gran novetat de Bofarull ve proporcionada per la publicació de *L’orfeneta de Menargues o Catalunya agonitzant*, que desenvolupa àmpliament l’argumentació al voltant del moment «crucial» del Compromís de Casp, amb l’accent posat sobre el pretendent «legítim» derrotat, Jaume d’Urgell, i el defensor de la legitimitat de la monarquia condicionada pel poder del poble —tema ja desenvolupat a *El Consejo de Ciento*—, Joan Fiveller. L’edició de *Costums que es perden i records que fugen* (1880), que inaugurava el gènere memorialístic, anava acompanyada per una petita obra dramàtica, *Lo darrer català*, que exaltava l’heroi de la desfeta de l’Onze de Setembre, Rafael Casanova.

Amb poques excepcions, Bofarull va fixar l’atenció en l’Edat Mitjana, fins a la que ell considerava —i d’aquesta manera va quedar gravat en l’imaginari patriòtic— la primera crisi de la nació: la instauració de la dinastia dels Trastàmara. D’aquesta manera, podem observar que es va ocupar en dues ocasions del rei En Jaume, per recrear la llegenda de l’engendrament —*Don Pedro el Católico*— i la cavallerositat —suposada— amb Aurembaix d’Urgell; del rei Pere II li va interessar el moment crític de la invasió francesa; va dedicar àmplia atenció a l’expansió per la Mediterrània— *Urg el almogavar*, *Peregrin de Elna*— i més d’una poesia —i va escriure sobre personatges com «Bartolomé de Cabrera»— així contribuïa a la imatge negativa de Pere III— i el rei Joan I; però, sobretot, a ell va correspondre la literaturització de les conseqüències del Compromís de Casp, primer a *El Consejo de Ciento* i després, més àmpliament, a *L’orfeneta de Menargues*, amb el desenvolupament del mite de la pèrdua de la dinastia pròpia —Jaume d’Urgell— i del de la defensa i l’exaltació de les institucions pròpies, com a model democràtic —Joan Fiveller. Bofarull ben just si va traspassar aquesta frontera, llevat del cas de les obres globals —les *Hazañas*, la *Historia de Cataluña*—, per raons òbvies, amb l’única excepció, molt significativa, del tractament de la figura de Rafael Casanova, primerament en la poesia «Lo nét de l’últim conseller», de *Los trovadores nous*, i, sobretot, sembla que més tardanament, però sense que en coneguem la data de redacció, a la peça dramàtica *Lo darrer català*. La imatge mítica de la història catalana que Bofarull proporciona és, per tant, la d’un país complet i gloriós en l’Edat Mitjana que trontolla a partir del segle xv i perd la independència definitivament en la Guerra de Successió.

No tan sols un país en plenitud, la Catalunya medieval, també prematurament democràtic. D’aquesta manera es genera un mite vertebral de l’imaginari català, el que defensa que, a partir de Jaume I, Catalunya esdevingué una nació en què el pacte entre la monarquia i les institucions populars va proporcionar un primer règim constitucional,

precedent, adaptat a l'època, de les democràcies sorgides de les revolucions burgeses dels segles XVIII i XIX. Recordem-ne l'abast: en la segona meitat del segle XX, en plena dictadura franquista, Pau Casals ho repetia davant l'assemblea de l'Organització de les Nacions Unides. Més de cent anys abans, Antoni de Bofarull fou el primer que hi va dedicar una peça literària extensa, *El Consejo de Ciento*. Barcelona hi és presentada com «la nueva Atenas, la segunda Roma» (Bofarull 1846b: 70) pel poder del poble en els afers públics, i s'hi subratlla el caràcter democràtic de la institució, tal com especifica la filla d'un conseller que d'ofici és un humil pintor: «cuando se pone la banda, / lo mismo es él que el más noble» (Bofarull 1846b: 83). La consubstancialitat d'aquest sistema «constitucional» s'evidencia amb exclamacions com «por nuestra santa independencia / antes que esclavos, mártires seremos» (Bofarull 1846b: 70), i per contrastar-ho se situa l'acció en un moment de conflicte, els anys immediatament posteriors al Compromís de Casp, amb la instauració d'una dinastia castellana, amb un rei que menysprea els usos catalans i que aviat entra en conflicte amb la institució: en la crisi del vectigal de la carn i de la intervenció de Fiveller, que si impressiona al seu pas i és capaç de mantenir la fermesa que demostra davant el monarca és perquè no actua com a individu, sinó que, tal com explica a Ferran d'Antequera, «Barcelona os está hablando» (Bofarull 1846b: 66). L'assumpte es va desenvolupar àmpliament, quinze anys després i en català, a *L'orfeneta de Menargues*. La caracterització de Fiveller com a símbol de la democràcia és, en essència, la mateixa, a partir de principis bàsics «La forma és rei i [...] la llei és aquí tot» (Bofarull 1862: 175), i seguint d'una sèrie de pràctiques al rei sobre les relacions entre els catalans i la monarquia: el rei és cap però no tot de les Corts i forçosament ha d'escoltar les proposicions del Consell de Cent, o, en versió més pràctica d'un conseller al rei, en ple conflicte del vectigal: «si el Rei se negava a pagar la imposició, que era de la República, demà per igual raó la República podia negar la part de preu que era arbitre del Rei» (Bofarull 1862: 330). La novel·la remata la victòria de la democràcia amb la caracterització positiva d'Alfons el Magnànim, en el qual els catalans veuen «possibilitat de reviuere novament les virtuts dels antics reis, lo respecte de ses llibertats i nova collita de llores» (Bofarull 1862: 193) i l'anostrament de la dinastia forastera per part del país: «lluny d'entregar-se a les males influències, de voler dominar sa terra contra llei i costum, anà vencent los ressabis o mals hàbits del regnat anterior» (Bofarull 1862: 511).

VÍCTOR BALAGUER: LA CATALUNYA REBEL

Malgrat les notables coincidències, Antoni de Bofarull i Víctor Balaguer van menar una trajectòria força diferent. No tan sols per la ideologia –tots dos liberals, però força moderat Bofarull, i sense actuació política (Anguera 1996: 15); abrandat,

conspirador, exiliat, diputat, ministre a la fi, Balaguer—, sinó en la participació en la Renaixença. Van coincidir de manera notable malgrat les discrepàncies —que potser van derivar en enemistat (Ginebra 1988: 150-155)—, durant els anys cinquanta i fins a la Revolució de Setembre, una part important del període que ara examinem. Tanmateix, hem de tenir en compte que Balaguer no va publicar la primera poesia —el primer text literari— en català fins a l'any 1857 —setze més tard que Bofarull—, i que la seva significació en el procés renaixencista anterior als Jocs no s'acosta, ni de lluny, a la de Bofarull. En té, i molta, tanmateix, des de principis dels anys cinquanta. Recordem, per exemple, la fundació de la revista *La Violeta de Oro* (1851), que advocava per la restauració dels Jocs Florals; recordem que ell va signar la segona antologia de poesia catalana romàntica, *Los trovadores modernos*, l'any després i com a continuació de la de Bofarull; que va formar part del primer consistori dels Jocs i d'altres coincidències notables entre les quals la més rellevant per al tema que ens ocupa és la redacció d'una voluminosa *Historia de Cataluña y la Corona de Aragón* que anys després seria contestada per la de Bofarull.

Escriptor precoç i compulsiu, va fer la primera aportació d'un cert pes a la mitificació d'episodis històrics catalans l'any 1848, quan va publicar i féu representar els drames escrits en col·laboració amb Juan de Alba *Vifredo el Velloso* i *Las cuatro barras de sangre (segunda parte de Vifredo el Velloso)*, que desenvolupen les llegendes de la independència i de la bandera del comtat de Barcelona. Ben aviat va iniciar el conreu d'una literatura de viatges amb una important dosi de dracònic per la llegendada que va proporcionar títols com *Una expedición a San Miguel del Fay* (1850) i, sobretot, la sèrie de llibres de títol divers sobre Montserrat —recordem que va triar com a pseudònim i títol de llibre *Lo Trobador de Montserrat*—, que va iniciar amb *Montserrat. Su historia. Sus tradiciones. Sus alrededores* (1850), en la reelaboració continuada d'un material que ja havia començat a tractar, com a mínim, cinc anys abans en l'article «Recuerdos de Cataluña. Monserrate» (Balaguer 1845).

Els anys cinquanta van ser els de la plena incardinació de Balaguer en el procés que va conduir a la restauració dels Jocs Florals. Segons Joan Palomas (2004: 55), hi va influir la seva assistència a la tertúlia coneguda popularment com dels «bullangueros». Balaguer va imprimir a la Renaixença el segell de la seva ideologia, just quan s'introduïa en política, arran de la revolució de 1854 (Miralles 1997: 423). Els esforços de Balaguer anaven encaminats a imposar una concepció de la història de Catalunya associada a la història global de la llibertat. L'amistat amb altres escriptors d'ideologia avançada, liberals llavors i alguns futurs republicans, Lluís Cutchet, Eusebi Pascual, Vicent Boix i Manuel Angelon, sembla que va propiciar la seva derivació «catalanista» en els anys següents. Joan Palomas (2004: 69) posa l'accent en la influència de Cutchet, segons ell l'autèntic mestre de Balaguer, «el que l'havia engrescat en el coneixement de la

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

història de Catalunya i el que havia posat les bases del seu catalanisme». En la tertúlia esmentada o entre alguns dels concurrents es degué forjar la concepció de la «Catalunya rebel», de tant de rendiment mític, i a què després ens referirem amb més detenció. També d'aquí degué sorgir, sobretot, la relació d'aquesta rebel·lia nacional amb tres moments històrics, dos dels quals, novetat destacada, estan situats a l'Edat Moderna. L'associació concreta amb un d'aquests moments històrics, la Guerra dels Segadors, va propiciar, fent ús d'anacronismes prou eficaços, l'emergència d'un altre mite introduït en aquest moment per Manuel Angelon amb *Un Corpus de Sangre o los fueros de Cataluña* (1857) i *El pendón de Santa Eulalia o los fueros de Cataluña* (1859) i popularitzat per Balaguer, que l'any 1858 va publicar una versió del ball popular, un drama i una novel·la sobre *Don Juan de Serrallonga* i el 1859 la continuació de la novel·la, *La bandera de la muerte*, acabada per Antoni Altadill.

A Itàlia, on es va desplaçar com a corresponsal per a *El Telégrafo* de la guerra d'unificació italiana, Balaguer –que l'any anterior havia publicat la primera col·lecció de poesies en català en la secció «Lo Trobador de Montserrat» del llibre *Amor a la patria*– va escriure una sèrie de poesies catalanes, *Italia* (1859) –en edicions posteriors titulades *Eridanies*– que exaltaven la causa garibaldina i en què va utilitzar com a referent mític fonamental els almogàvers. Fou en aquest mateix any i en el següent quan la intervenció de Balaguer esdevingué decisiva per al moment de màxima actualització del mite imperial, en ocasió d'un altre conflicte bèl·lic, la Guerra d'Àfrica, que va suscitar una gran quantitat de literatura de tota mena –teatre, poesia, narrativa, periodisme– plena de referències als dos Rogers i a l'expedició a Orient. Balaguer la va utilitzar en poesies sobre la guerra i en els llibres que va escriure'n –*Jornadas de gloria* (1860).

L'any 1859 va ser també el de l'antologia *Los trovadores modernos* i el dels primers Jocs, dels quals Balaguer fou mantenidor, i els anys següents va obrir uns quants camins més que van resultar vertebrals per a la mitologia catalana. Va ser el període de més intensa dedicació a la poesia en català, que va reunir en dos llibres, *Lo Trobador de Montserrat* (1861) i *Esperances i records* (1866), aquest darrer amb un pròleg que conté una revisió de les vicissituds de les lletres catalanes durant el segle XIX, una interpretació progressista de la Renaixença i contestacions polèmiques a articles d'escriptors valencians partidaris de la no politització del moviment. L'any 1860 va iniciar la publicació de la *Historia de Cataluña y la Corona de Aragón*, en cinc toms; el 1865, *Las calles de Barcelona*. De nou com a corresponsal de guerra a Itàlia i tot seguit forçat a l'exili (Miralles 1997: 423), fou acollit pels felibres occitans i esdevingué protagonista principal de les relacions catalanoocitanes que havia iniciat Damas Calvet i que havia de reforçar i actualitzar de manera important el mite occità (Rafanell 2006) fins a obrir hipotètiques possibilitats polítiques estroncades abans de concretar-se (Martel 1992),

un mite l'occità, que Balaguer va conrear en poesies de l'exili i que va tenir les plasmacions literàries més notables en les poesies de *Lluny de ma terra*, en la trilogia dramàtica –esdevinguda lírica amb la música de de Felip Pedrell– *Los Pirineus* i en el poema tardà *Lo romiatge de l'ànima*.

Al principi, Balaguer no es va allunyar gaire de la línia medievalista que domina en Bofarull. S'hi ajusten els dos drames dels anys quaranta sobre Guifré el Pelós, glossa dels tòpics sobre la independència del comtat i de la bandera del casal, esdevinguda de la nació. Tanmateix, a partir de mitjan anys cinquanta, a més de la insistència en el tema montserratí, la utilització constant del tòpic almogàver –tal com hem vist, aplicat, en textos de tota mena sobre la guerra d'Itàlia i la d'Àfrica– i el tractament llegendari d'algun altre episodi medieval –com a «Lo cap d'en Ermengol d'Urgell» (1861: 95-119)–, el seu propòsit obsessiu de conduir el discurs mític cap als seus interessos ideològics, sense cap mena de prevenció cap a les acusacions de presentisme, el va menar a l'elaboració de la idea de Catalunya associada a la llibertat. La culminació d'aquest discurs es produeix en la *Historia de Cataluña*, on s'esforça contínuament a llegir els esdeveniments successius que relata en funció d'aquest esquema previ. Des d'Indíbil i Mandoni fins al segle XIX, Catalunya hauria estat un país existent o inexistent en funció de si hi regnava o hi desapareixia la llibertat. És així que Catalunya hauria existit plenament només en una Edat Mitjana en què el poble controlava el poder reial amb unes institucions «democràtiques» o, en períodes previs i posteriors, en l'acció dels rebels que s'alçaven contra l'opressió. Resulta significatiu que en una poesia tan important com «Homenatge i record. Al general Espartero», enmig de la repassada a la trajectòria de la Llibertat en el curs de la història humana, insereixi aquestes dues estrofes seguides dedicades a personatges i episodis històrics catalans:

Ella [la Llibertat] reviu fa la flama esmortuïda
que el cor de Fiveller abrasa de llealtat,
i dóna a Pau Claris la inspiració atrevida,
fent de sa veu clarí que sona lo combat.

La veig, filla del cell, en Barcelona un dia
vestir dels consellers la xia i la gramalla,
la veig dels catalans ser lo pendó i la guia,
als porucs animant, corrent per la muralla,
llorers tenyits de sang pels moribunds collint,
mentres que per totes parts vomiten la metralla
los canons de Felip quint» (Balaguer 1861: 22-23).

Recordem que Bofarull ja havia connectat Catalunya i llibertat democràtica el 1846, a *El Consejo de Ciento*, i posteriorment a *L'orfeneta*, però Balaguer, en la insistència a travar aquest discurs per lligar-lo amb el liberalisme vuitcentista, va popularitzar matisos interessants. Encara de ple en la línia d'argumentació de Bofarull, a més de l'exaltació del «constitucionalisme» medieval, accentuava la funció patriòtica dels defensors del sistema pactista: En moments de perill –habitualment provocat per ingerències castellanès–, apareixien els defensors de l'esperit català: Francesc Vinatea davant els abusos d'Alfons el Benigne, els unionistes valencians enfrontats a Pere III, Joan Fiveller que s'encarava a Ferran I. Balaguer, en una extensió d'aquesta lògica de defensa dels drets «democràtics», traspassava els límits de l'Edat Mitjana amb una ampliació generosa de la nòmina de defensors de la terra i amb l'elaboració –seva o del seu grup, amb Cutchet al capdavant– de la idea de la Catalunya rebel. A la *Historia de Cataluña*, Balaguer fa començar la rècula de rebels, defensors de la pàtria, ells mateixos l'expressió més pura de la pàtria, amb Indíbil i Mandoni, i la fa continuar amb els bagaudes. En aquest punt, Bofarull, en nom de la ciència, protestava, però és que Bofarull distingia entre història i literatura, i Balaguer utilitzava tots els instruments que tenia a l'abast per als seus propòsits, amb ben pocs escrúpols científics.

Balaguer i els seus amics, en la promoció d'aquesta imatge de la Catalunya rebel que lluitava pels seus drets, a més de recular fins al temps dels romans, avançaven en els segles XVI, XVII i XVIII. En primer lloc, amb la glorificació dels agermanats valencians i mallorquins, en part reflex de la mitificació dels comuners castellans per part dels liberals del segle XIX –recordem que Balaguer mateix hi va contribuir amb el drama *Juan de Padilla* i que destacats dramaturgs espanyols s'havien ocupat de la Germania valenciana, com Antonio García Gutiérrez, a *El Encubierto de Valencia* (1840). Vicent Boix, amic i company d'ideologia de Balaguer, va ser el primer poeta «autòcton» dels agermanats, amb *Guillem Sorolla*, i el novel·lista, amb *El Encubierto de Valencia*, al capdavant d'una literatura de reivindicació progressista i denigració conservadora –encapçalada per Josep Maria Quadrado a Mallorca– dels agermanats. La rebel·lia catalana, però, es cohesionava bàsicament al voltant d'uns altres conflictes.

Durant els anys cinquanta, Víctor Balaguer i Lluís Cutchet van desenvolupar la teoria de les tres rebel·lies legítimes de Catalunya, «necessàries» en la mesura que si no haguessin existit s'hauria deixat de defensar la «sagrada llibertat»: la guerra contra Joan II, la dels Segadors i la de Successió. Ja a *Bellezas de la Historia de Cataluña* (1853), Balaguer abordava aquests episodis des d'aquesta concepció. Quan es referia als Segadors es preguntava, retòricament, si es pot anomenar rebel Catalunya per haver-se aixecat contra Felip IV, i tot seguit ell mateix contestava: «La defensa de unos privilegios atacados no es rebeldía. Dios mismo, señores, pone las armas en manos de los que se levantan á sostener sus libertades» (1853, II: 121), i argumentava que el dia

que es van cremar els privilegis, després de la derrota de 1714, va ser el darrer de la història catalana, perquè «para el país que no es libre no hay recuerdos. Su historia no tiene bellezas y sus anales no tienen glorias» (1853, II: 163). Amb la intenció de reforçar aquest pensament, Lluís Cutchet va publicar *Cataluña vindicada* (1858), que explicitava que tenia com a propòsit «demostrar la legitimidad de la rebeldía de los catalanes contra el rey D. Juan» (1858a: 379) i anunciava dues monografies més, que no es van arribar a publicar, sobre la Guerra dels Segadors i la Guerra de Successió. A aquesta darrera es referia com una manifestació d'aquest esperit d'insubmissió: «En aquella memorable lucha probaron los catalanes del siglo XVIII que eran dignos descendientes de los del siglo XV» (Cutchet 1858: 400). En la mateixa línia, Balaguer publicava el mateix any un llibre d'abast més ampli, *La libertad constitucional*—des del subtítol, «Estudios sobre el gobierno político de varios países y en particular sobre el sistema por el que se regía antiguamente Cataluña»— en què parlava de l'«espíritu catalán hijo de un constitucionalismo de raza» (1858a: 15) i insistia en l'esplendor antic de Catalunya «perdiéndolo todo el día que perdió su libertad, el día que Barcelona, después de haber asombrado al mundo con su defensa de un año, tuvo que sucumbir y acatar, mal de su grado, el poder de Felipe V» (1858a: 34).

Aquesta argumentació es presenta absolutament madura, aplicada a la llengua i la literatura catalanes, en el pròleg a *Esperances i records*, on afirma que durant el segle XIX només quan ha existit la llibertat política la llengua i la literatura pròpies han pogut tenir «vida resplendent i culta» (1866: 31), i encara més quan concreta la raó de ser de la Renaixença: «la literatura moderna catalana és l'expressió del sentiment vivament despertat d'una nacionalitat i d'una llibertat perdudes, i, al mateix temps, l'esperança de temps millors en una restauració de nacionalitats ibèrica» (1866: 77).

Les tres rebel·lions catalanes evidencien la capacitat de reacció de Catalunya davant les agressions a la seva personalitat i que, a més dels textos suara adduïts, en proporcionen d'específicament literaris durant aquest anys cinquanta en què estem centrats. En primer lloc, els enfrontaments de les institucions catalanes contra Joan II, que fan emergir en primer pla el príncep de Viana —protagonista ja de *Generosos a cual más* (1840), de Jaume Tió i Noè—, idealitzat pels romàntics com a esperit culte i sensible, amic d'Ausiàs Marc, maltractat pel seu pare, en bona part a instàncies de la madrastra, castellana, que per afavorir el seu fill en detriment del fillastre, que era l'hereu legítim, conspira i, segons la veu popular, enverina Carles. Francisco M. Tubino atribueix l'inici de la fortuna del mite a la publicació del llibre de Joan Codina *Guerras de Navarra y Cataluña desde el año 1451 hasta el de 1471* (1851) i tot seguit explica el significat de la figura del príncep per als catalans, «el símbolo de una revolución profunda» fonamentada en unes possibilitats de gran abast:

Romper los lazos que unían el Principado a la Corona Aragonesa, restablecer la nacionalidad catalana en la independencia absoluta que disfrutó antes de la reunión de ambas coronas, la condal y la real, en una misma cabeza; volver por los que creían hollados derechos de un príncipe infortunado, para ellos simpático, que juraba guardar y hacer respetar las leyes forales, en toda su pureza, he aquí lo que significaba para Cataluña el haberse levantado en armas, proclamando a D. Carlos por heredero del cetro de los Vifredos y Berengueres» (2003: 222-223).

És possible, però també ho és que els romàntics, a més de veure-hi encarnat l'arquetip de l'individu sensible, desafortunat i perseguit injustament, tinguessin molt present que, si Carles hagués esdevingut comte de Barcelona i rei d'Aragó, no hauria arribat al tron Ferran I, en definitiva, potser la famosa unió dinàstica de finals del segle XV no s'hauria esdevingut, o com a mínim no tal com es va desenvolupar. En aquesta sintonia hem de llegir altres obres literàries de Balaguer dels anys 50, des d'*Ausias March*, que incideix específicament sobre la relació del poeta amb el Príncep de Viana i que conté versos com «la bandera del príncipe de Viana / era la libertat» (1858b: 113), fins a *Amor a la patria* (1858), protagonitzada per un trobador del comte de Pallars, el resistent màxim contra Joan II.

El desenvolupament més espectacular d'aquesta teoria de la Catalunya rebel es dugué a terme en aquests mateixos anys i va originar un nou mite, d'estirp romàntica però ben just si desenvolupat en el món català –si exceptuem *Jaime el Barbudo* (1832), de Ramon López-Soler, i encara sobre un personatge recent –, el del bandoler. Malgrat el prestigi de referents com Friedrich Schiller i Walter Scott, no és fins als anys cinquanta, i com a conseqüència de l'exaltació de l'esperit rebel català que es va concretar amb força. Com s'ha apuntat, fou Manuel Angelon qui va presentar un Perot Rocaguinarda ben proper a la imatge que n'havia proporcionat el *Quixot* de Cervantes: noble –de sang i de comportament–, generós, justicier i patriota, en dues llargues novel·les, *Un Corpus de Sangre o los fueros de Cataluña* i *El pendón de Santa Eulalia o los fueros de Cataluña* (Sunyer 2004). Angelon hi associava d'una manera tan íntima la rebel·lia dels bandolers amb el patriotisme català que, caient en uns anacronismes temeraris, convertia Rocaguinarda en impulsor de la revolta dels Segadors, en paral·lel, i després en col·laboració, amb els protagonistes històrics, amb Pau Claris i Francesc de Tamarit al capdavant. Tanmateix, no havia de ser Rocaguinarda la personificació més famosa del mite perdurable del bandoler català, sinó Serrallonga, i gràcies a l'acció de Víctor Balaguer, que, a partir d'una adaptació del ball popular, de plaça, del bandoler (Torres 2004: 73), hi va personificar aquest esperit rebel dels catalans oprimits. Una drama i una novel·la de títol idèntic, *Don Juan de Serrallonga*, el 1858, i la continuació de la novel·la, acabada per Antoni Altadill, *La bandera de la muerte*,

de 1859, iniciaven el mite d'un Serrallonga aristòcrata, bandoler generós i patriota català –sense estalviar, en la segona novel·la, la intervenció decisiva d'una Joana viuda i venjativa en la Guerra dels Segadors–, que ha fet una fortuna considerable, des de l'èxit editorial i d'espectadors de les obres de Balaguer fins a les recreacions posteriors. Balaguer anava més enllà, presentava les bandositats del barroc, els nyerros i els cadells, directament com a partits polítics: «els nyerros, al nostre entendre, significaven l'esperit popular i liberal de l'època; els cadells representaven l'orgull aristocràtic i l'esperit de les prerrogatives i privilegis de la noblesa» (Balaguer 1988: 20), o, més directament: «L'un defensava els drets de Castella, l'altre els de Catalunya: eren, doncs, el partit castellà, en lluita oberta i franca contra el partit català» (Balaguer 1988:19). En definitiva, per a Balaguer la guerra dels Segadors es convertia en un antecedent històric de la lluita vuitcentista per tornar el poder al poble. És per això que en la segona novel·la, quan mor el comte de Santa Coloma, Balaguer –o potser Altadill– escriu: «Barcelona quedó en poder de su legítimo dueño: en poder de su mismo pueblo» (Balaguer 1859: 727), i en el drama sobre Serrallonga és el pare del bandoler, Bernat, qui, ja mort i en una aparició en qualitat de fantasma –el convidat de pedra de certs drames romàntics–, poc abans que el seu fill sigui traït i pres, se li adreça per certificar-li que la causa per la qual ha lluitat és justa, però que no pertany al segle en què viu: «sols alcançar-ho podran / futures generacions» (Balaguer 1911: 86), o sigui, la de Balaguer. La capacitat mitificadora de Balaguer es fonamentava, en bona part en la capacitat d'insistir en uns plantejaments que li interessaven, ni que la investigació històrica s'hagi encarregat de demostrar el contrari. Encara el 1893, pertinaç contra les evidències, Balaguer recordava que, per argumentar la seva posició respecte al caràcter polític de nyerros i cadells, havia publicat *Del bandolerismo y de los bandoleros en Cataluña*, i, sense cap mena de prevenció, exclamava que «aún que no hubo de convencer a todos, consignó mi rectitud de conciencia y los fundamentos sólidos que tuve para sostener una idea que, si pudo ser hija de intuición al principio, no tardó en tomar todos lo caracteres de un hecho probado y documentado» (1893: 129).

Balaguer no va dedicar una atenció comparable a la Guerra de Successió, malgrat que figuri amb el caràcter de «fi de la pàtria» en poemes tan significatius com «Lo romanç històric apel·lat: Les cinc diades de l'amor» o en el pròleg d'*Esperances i records*: «En 1714, al caure fet a trossos lo pendó de les llibertats sota les runes fumants de Barcelona, amb ell caigueren la literatura i la llengua pàtries» (1866: 31), i que fes bandera de la demolició de la Ciutadella per esborrar la constatació física de la ignomínia en la poesia «A baix la ciutadela!».

LA TEOGONIA D'UNA PÀTRIA

A partir dels anys seixanta, una abundosa literatura històrica –poesia i teatre, sobretot– va teixir la tela de la mitologia nacional catalana. En aquell moment, les grans línies ja estaven marcades: Antoni de Bofarull, en primer lloc, i Víctor Balaguer, amb gran fortuna popular, eren els responsables d'una versió de la història d'un país immers en el gran debat entre la modernització i la reacció. Després del sexenni revolucionari, el moment de Bofarull i de Balaguer com a «Hesíodes» havia passat, ni que encara fessin aportacions de pes, com la *Historia de Cataluña*, de Bofarull o els dos volums de *Tragèdies* i *Noves tragèdies*, de Balaguer, el qual en aquesta època assolirà prou rellevància política per ser nomenat ministre d'Ultramar. Durant els anys quaranta, cinquanta i part dels seixanta, a ells havia correspost d'assenyalar les directrius de la mitologia catalana. Van coincidir a presentar una Catalunya medieval plena i brillant i, sobretot, com l'avançada d'una prematura monarquia constitucional, de la democràcia en l'Antic Règim, en definitiva. Balaguer hi va incorporar el complement: la Catalunya rebel dels moments difícils, quan els seus drets eren atacats, quan es veia sotmesa a la injustícia, i això el va conduir a entrar de ple en l'Edat Moderna, que semblava tabú per als escriptors romàntics, potser pel grau de conflictivitat que els podia representar abordar-ne determinats episodis (Fontana 1997: 544).

Bofarull va precedir Balaguer en uns quants aspectes fonamentals per a la construcció de l'imaginari mític nacional, però resulta evident també que Víctor Balaguer, aquell «gran venedor de literatura» (Fradera 1992: 85), va exercir un influx molt més poderós que Bofarull, sobretot a partir de la publicació de la *Historia de Cataluña*. L'agosament i la falta d'escrúpols com a erudit de Balaguer hi van jugar un paper decisiu. La inserció de l'adjectiu «crítica» a la *Historia de Cataluña* de Bofarull anava adreçada directament a Balaguer. En el context de l'exaltació de la llegenda i de la fantasia pròpia del Romanticisme, Bofarull distingia bé les fronteres entre literatura i història, i si començava les *Hazañas* amb una recreació del mite d'Otger Cataló i els Nou Barons, en la seva obra com a historiador en rebutjava l'autenticitat sense cap mena de dubte. Ell mateix va marcar la frontera: «como poeta es fácil que una misma persona cante una tradición que combatirá como historiador o crítico» (Bofarull 1876, I: XXVI), i en el pròleg de la seva síntesi reclamava rigor a Balaguer: «la obra del señor Balaguer, no es, rigurosamente hablando, lo que era de esperar en estos tiempos en que tan adelantados están los estudios históricos bajo todos los conceptos, por más que el amor patrio de su autor sea excesivo, por más que sus miras y propósitos sean muy nobles, como no lo dudamos, por más que haya prestado un verdadero servicio en lo que toca a facilitar a determinadas clases el conocimiento de nuestro glorioso pasado» (Bofarull 1876, I: XXIX). Les acusacions abunden, a partir de la fonamental per a ell

que Balaguer no havia investigat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, dipòsit dels documents imprescindibles per escriure la història. No avançarem per aquest camí. L'anàlisi dels dos historiadors no ens correspon. El nostre objectiu era determinar les aportacions d'un i altre a la construcció de la mitologia nacional catalana. Hem pogut comprovar que la visió mítica de la història catalana i dels seus personatges és obra seva, no tan sols en l'atribució de protagonismes personals sinó en la definició ben concreta d'un país que pren com a referència una època històrica —els segles XIII i XIV— en què la relació de poder entre la monarquia i el poble es regia per un sistema de pacte que proporcionava una fórmula qualificable de «democràcia d'Antic Règim» i que, en les èpoques de crisi i d'opressió ha generat una capacitat de rebel·lia concretada en tres conflictes històrics —guerres contra Joan II, dels Segadors i de Successió— i en altres de menor entitat. La lectura de cara al present vuitcentista i projectada al futur tenia unes repercussions clares: Catalunya és, per definició, «terra de llibertat», i la seva existència depèn de la continuïtat d'aquest esperit. Si pensem en la mitologia actual del catalanisme —himne, *Els Segadors*; festa nacional, Onze de Setembre, batalla d'Almansa— i la definició constant de Catalunya com a terra de progrés, ens podem adonar de l'abast d'aquestes formulacions vuitcentistes.

MAGÍ SUNYER
Universitat Rovira i Virgili

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ANGUERA, P. (1996) «La teoria nacional d'Antoni de Bofarull», dins Pere ANGUERA, Margalida TOMÀS, Jordi GINEBRA, Xavier VALL i Jordi TIÑENA, *Sis estudis sobre Antoni de Bofarull*, Reus, Centre de Lectura, p. 13-39.
- (2000) *Els precedents del catalanisme. Catalanitat i anticentralisme*, Barcelona, Empúries.
- BALAGUER, V. (1845) «Recuerdos de Cataluña. Monserrate», dins *El Siglo Pintoresco. Periódico universal ameno é instructivo*, Madrid, Vicente Castelló.
- (1853) *Bellezas de la historia de Cataluña*, 2 toms, Barcelona, Narciso Ramírez.
- (1858a) *La libertad constitucional. Estudios políticos*, Barcelona, Jaime Jepús i Ramon Villegas.
- (1858b) *Ausias March. Drama en cuatro actos*. Barcelona, Salvador Manero.
- (1858c) *Amor a la patria*, Barcelona, Jaime Jepús i Ramon Villegas.
- [i Antoni Altadill] (1859) *La bandera de la muerte*, Barcelona, Salvador Manero.
- (1860) *Jornadas de gloria o los españoles en África. Reseña de los festejos celebrados en Barcelona en los primeros días de mayo de 1860*. Madrid-Barcelona-La Habana.

- (1861) *Lo trobador de Montserrat. Poesies catalanes*. Barcelona, Salvador Manero.
- (1866) *Esperansas y records*. Barcelona, Jaume Jepús.
- (1893) *Al pie de la encina*, Madrid, El Progreso.
- (1911) *Don Joan de Serrallonga. Drama en quatre actes y un prólech*, 3a edició, Barcelona, Salvador Bonavía [1a ed. 1858].
- (1988) *Don Joan de Serrallonga*, 2 vols., Barcelona, Curial [1a ed. 1858].
- BOFARULL, A. de (1846a) *Hazañas y leyendas de los catalanes*. Barcelona, Juan Oliveres.
- (1846b) *El Consejo de Ciento. Drama en tres actos y en verso*. Barcelona, Juan Oliveres.
- (1862) *L'orfeneta de Menargues o Catalunya agonitzant*, Barcelona, Salvador Manero.
- (1876) *Historia crítica de Cataluña*, Barcelona (edició facsímil, Madrid, Casset, 1991).
- (1996) *Poemes*. Reus, Associació d'Estudis Reusencs.
- CAHNER, M. (2004) *Literatura de la revolució i la contrarevolució (1789-1849)*, III, Barcelona, Curial.
- CUTCHET, L. (1858) *Cataluña vindicada*, Barcelona, Jaime Jepús y Ramon Villegas.
- FONTANA, J. (1997) «El Romanticisme i la formació d'una història nacional catalana», dins *Actes del Col·loqui sobre el Romanticisme*, Vilanova i la Geltrú, Biblioteca Museu Víctor Balaguer, p. 539-549.
- FRADERA, J. M. (1992) *Cultura nacional en una societat dividida*, Barcelona, Curial.
- GINEBRA, J. (1987) «Un home apassionat per la seva llengua», dins Antoni de BOFARULL, *Escrits lingüístics*, Barcelona, Alta Fulla.
- (1988) *Antoni de Bofarull i la Renaixença*, Reus, Associació d'Estudis Reusencs.
- (1996) «Antoni de Bofarull, literatura, llengua i societat», dins Pere ANGUERA, Margalida TOMÀS, Jordi GINEBRA, Xavier Vall i Jordi TINENA, *Sis estudis sobre Antoni de Bofarull*, Reus, Centre de Lectura, p. 7-77.
- JORBA, M. (1986) «La Renaixença», dins *Història de la literatura catalana*, VII, Barcelona, Ariel, pp. 9-39.
- MARTEL, F. (1992) «Occitans i catalans, els avatars d'una germanor», dins *Actes del Col·loqui internacional sobre la Renaixença (18-22 de desembre de 1984)*, I, Barcelona, Curial, p. 378.
- MIRALLES, E. (1997) «Víctor Balaguer, una biografia», dins *Actes del Col·loqui sobre el Romanticisme*, Vilanova i la Geltrú, Biblioteca Museu Víctor Balaguer, pp. 421-438.
- PALOMAS I MONCHOLÍ, J. (2004) *Víctor Balaguer. Renaixença, Revolució i Progrés*, Vilanova i la Geltrú, El Cep i la Nansa.
- PEERS, E. A. (1973) *Historia del movimiento romántico español*, 2 vols., 2a edició, Madrid, Gredos.

- RAFANEL·L, A. (2006) *La il·lusió occitana*, Barcelona, Quaderns Crema.
- RUBIÓ I BALAGUER, J. (1986) *Història de la literatura catalana*, III, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- RUBIÓ I LLUCH, A. (1902) «Prólech», dins Joaquim RUBIÓ I ORS, *Lo Gayter del Llobregat. Edició poliglota*, vol. VI, Barcelona, Francisco X. Altés.
- RUBIÓ I ORS, J. (2006) *Lo Gaiter del Llobregat*, Barcelona, Edicions 62.
- SANTASUSAGNA, J. (1982) *Reus i els reusencs en el renaixement de Catalunya fins al 1900*, Reus, Associació d'Estudis Reusencs.
- SUNYER, M. (2003) «Mitologia romàntica, els almogàvers en la poesia del segle XIX», dins *Professor Joaquim Molas. Memòria, escriptura, història, II*, Barcelona, Universitat de Barcelona, pp. 1095- 1114.
- (2004) «Els Segadors i Pau Claris a la literatura catalana romàntica», dins *Estudis de llengua i literatura catalanes / XLVIII. Miscel·lània Joan Veny*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 257-279.
- (2006) *Els mites nacionals catalans*, Vic, Eumo Editorial.
- TORRES, X. (2004) «Serrallonga, el bandoler», dins Montserrat GARRICH, Lenke KOVACS, Francesc MASSIP i Xavier TORRES. *Serrallonga, Déu vos guard*, Prats de Lluçanès, Centre d'Estudis, pp. 17-78.
- TUBINO, F. M. (2003) *Historia del renacimiento literario contemporáneo en Cataluña, Baleares y Valencia*, Pamplona, Urgoiti.
- VALL, X. (1996) «Estudi introductori», dins BOFARULL (1996), pp. 13-109.
- VICENS VIVES, J. i Montserrat LLORENS (1980) *Industrials i polítics*, Barcelona, Vicens Vives.